

Covid-19 Pandemisinin Sektörlere Etkisi: Kavramsal Bir Değerlendirme

Mehmet Marangoz | ORCID 0000-0002-1589-2940 | mehmetmarangoz@mu.edu.tr

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Üretim Yönetimi ve Pazarlama
Anabilim Dalı, Muğla, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/05teb7b63>

Gizem Akçam | ORCID 0000-0001-9255-813X | akc.gizem@hotmail.com

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Üretim Yönetimi ve Pazarlama
Anabilim Dalı, Muğla, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/05teb7b63>

Öz

Yeni koronavirüs (Covid-19) hastalığının 2019 yılının aralık ayında Çin’de ortaya çıkması ve kısa sürede diğer ülkelere de yayılması nedeniyle Dünya Sağlık Örgütü tarafından 2020 yılının mart ayında dünya genelinde pandemi ilan edilmesiyle birlikte tüm dünya artık yeni bir sürece adımını atmıştır. Bir solunum yolu hastalığı olmasının yanı sıra bulaşıcı olması ve ölümcül risk taşıması insanları büyük bir paniğe sevk etmiştir. Hastalığın ortaya çıkmasından itibaren dünya genelinde ölüm sayısının hızla artması ülkeleri çeşitli önlemler almaya zorlamıştır. Hastalığın bulaşıcılığı nedeniyle, insanları bir araya getiren yakın mesafe çalışma şartları hastalığın iyice yayılmasına yol açtığından, hükümetler zamanla iş yerlerinin, üretim tesislerinin, hatta ülkeye giriş çıkışların hastalığı daha da fazla yayması sebebiyle ülke sınırlarının kapanmasına varacak ölçüde önlemler almaya başlamıştır. Öyle ki, hastalığın önlenemez derecede yayılması, pek çok ülkenin çözüm olarak insanların sokağa çıkmalarının yasaklanmasına neden olmuştur. Hükümetlerin “evde kal” uygulamalarının yanı sıra üretim tesislerinin ve ülke sınırlarının belirsiz sürelerle kapatılması, başta sağlık hizmetleri olmak üzere ekonomik, sosyal, kültürel pek çok faaliyeti sektöre uğratmıştır. Pandemi sürecinde tüketicilerin değişen tercihlerine uyum sağlayan sektörler bu süreci en hafif hasarla atlatırken, bu değişime uyum sağlayamayan sektörler ağır bir darbe almıştır. Bu çalışmada amaç; Covid-19 pandemi sürecinin sağlık, gıda, ilaç, hazır giyim ve tekstil, otomotiv, turizm, eğitim, üretim, tüketim, finans, taşımacılık ve ulaştırma, reklam, eğlence ve konut sektörü üzerindeki etkilerini kavramsal olarak

değerlendirmektir.

Anahtar Kelimeler

Covid-19 Pandemisi, Sektörel Etkiler, Üretim, Tüketim, Sağlık

Atıf Bilgisi

Marangoz, Mehmet. Akçam, Gizem. "Covid-19 Pandemisinin Sektörlere Etkisi: Kavramsal Bir Değerlendirme". Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi Cilt No 3/Sayı No 1 (Haziran 2023), 14-33

Geliş Tarihi	04. 04.2023
Kabul Tarihi	21.06.2023
Yayın Tarihi	30.06.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı - iThenticate
Yazar Katkı Oranları	%50-%50
Etik Bildirim	hepdergi@hitit.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

The Effect Of The Covid-19 Pandemic On The Sectors: A Conceptual Evaluation

Mehmet Marangoz | ORCID 0000-0002-1589-2940 | mehmetmarangoz@mu.edu.tr

Muğla Sıtkı Koçman University, Institute of Social Sciences, Department of Production Management and Marketing, Muğla, Turkey

ROR ID: <https://ror.org/05teb7b63>

Gizem Akçam | ORCID 0000-0001-9255-813X | akc.gizem@hotmail.com

Muğla Sıtkı Koçman University, Institute of Social Sciences, Department of Production Management and Marketing, Muğla, Turkey

ROR ID: <https://ror.org/05teb7b63>

Abstract

Since the novel coronavirus (Covid-19) disease emerged in China in December 2019 and spread to other countries in a short time, the whole world has now stepped into a new process with the World Health Organization's declaration of a worldwide pandemic in March 2020. In addition to being a respiratory disease, the fact that it is contagious and carries a deadly risk has led people to a great panic. Since the emergence of the disease, the rapid increase in the number of deaths worldwide has forced countries to take various measures. Due to the contagiousness of the disease, the close working conditions that bring people together lead to the spread of the disease, and governments have started to take measures to close the borders of the country due to the spread of the disease in workplaces, production facilities and even more. So much so that the inevitable spread of the disease caused many countries to ban people from going out as a solution. In addition to the "stay at home" practices of governments, the closure of production facilities and country borders for an indefinite period disrupted many economic, social and cultural activities, especially health services. While the sectors that adapted to the changing preferences of consumers during the pandemic process survived this process with the slightest damage, the sectors that could not adapt to this change received a heavy blow. The aim of this study; It is to conceptually evaluate the effects of the Covid-19 pandemic process on health, food, medicine, ready-made clothing and textiles, automotive, tourism, education, production, consumption, finance, transportation

and transportation, advertising, entertainment and housing sectors.

Keywords

Covid-19 Pandemic, Sectoral Effects, Production, Consumption, Health

Citation

Marangoz, Mehmet. Akçam, Gizem. “The Effect Of The Covid-19 Pandemic On The Sectors: A Conceptual Evaluation”. Hitit Journal of Economics and Politics Volume 3/Issue 1 (June 2023), 14-33.

Date of Submission	04. 04.2023
Date of Acceptance	21.06.2023
Date of Publication	30.06.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate
Author Contribution Rate	50%-50%
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	hepdergi@hitit.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Yeni koronavirüs hastalığı (Covid-19), 2019 yılının aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde deniz ürünleri satış pazarında çalışan kişilerde şiddetli akut solunum sendromu bulgularına rastlanması ile gündeme gelmiştir. Covid-19 hastalığının küresel yayılımı sonucu yol açtığı binlerce ölüm, Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'nün 12 Mart 2020 tarihinde pandemi ilan etmesine neden olmuştur (Ciotti vd., 2020). Küresel boyutta ilk önce sağlık krizine neden olan Covid-19 pandemisi, hükümetlerin hastalığın yayılmasını önleme kapsamında yürürlüğe koydukları sosyal mesafe uygulamaları, evden çıkma yasakları, üretim yerlerinin kapatılması, ülke sınırlarında giriş çıkışların yasaklanması gibi önlemler krizin ekonomik etkilerini tetiklemiştir. Evden çıkma yasaklarına yönelik uygulamalar insanların temel gıda ve hijyen ürünlerine erişim konusundaki endişelerini artırmış ve ekme, makarna, un, sabun, hijyenik ped gibi günlük yaşantıda en çok kullanılan ürünleri evlerinde stoklamaya başlayarak market raflarını boşaltmışlardır. Boşalan raflara sokağa çıkma yasaklarının eşlik etmesi neticesinde işçilerin evlerine kapanması, fabrikaların kapanması üretimi olumsuz etkilemiş ve belirli sürelerle temel tüketim maddelerine bile erişimi zora sokmuştur. Pandemi döneminin eve kapanma uygulamalarına ağırlık verilen süreçlerinde pek çok iş yerinde home office uygulamalarına geçilmiş, insanlar işlerini evlerinden yürütmeye çalışmıştır. Ayrıca okulların da kapanması uzaktan eğitim sistemine geçilmesine neden olmuştur. Kültür ve sanat merkezlerinin, turistik yerlerin, alışveriş merkezlerinin kapanması insanların tatil, seyahat, konser, tiyatro, sinema gibi çeşitli etkinliklerden uzak kalmalarına neden olurken bir yandan da evlerinde spor yapmalarına, hobi uygulamalarına yönelmelerine, televizyona ve sosyal medyaya olan ilgilerinin ve bunlara ayırdıkları zamanlarının artmasına yol açmıştır.

Covid-19 pandemisi, küreselleşmenin de etkisi ile ihtiyaçlarının karşılanmasında birbirine bağımlı olan ülkelerin kendi içlerine dönmelerine neden olmuştur. Covid-19 hastalığının pek çok ülkenin tedarikçisi olan Çin'de ortaya çıkması ile başta sağlık sektörü olmak üzere pek çok sektör küresel ölçekte büyük bir darbe almıştır. İnsanların belirsiz bir süre ile evlerine hapsediği pandemi sürecinde insan emeği, insan hareketliliği ve insan faaliyeti gerektiren bütün sektörler pandemi karşısında savunmasız kalmıştır. Hasta sayıları ve ölümlerdeki artış, gelişmiş ülkeler de dâhil olmak üzere hastane kapasitelerinin yetersizliğini gün yüzüne çıkararak sağlık sektörünü büyük bir mücadeleye zorlamıştır. Yüz yüze eğitim faaliyetlerinin pandemi sürecinde uzaktan eğitime dönüştürülmesi, çocukları ve gençleri verimsiz bir eğitim sürecine mahkûm etmiş, ülkelerin alt yapı yetersizlikleri bu durumu daha da perçinlemiştir. Üretim tesislerinin kapatılması insanları işsizliğe sürükleyerek ülke ekonomilerini darboğaza sokmuştur. İnsanların gelir düzeylerinin düşmesi konut taleplerini azalttığından konut sektörünün de pandemi döneminde oldukça derinden etkilenmesine neden olmuştur.

Covid-19 pandemi süreci ile ülkelerin kapanma uygulamalarına gitmesi ile birlikte küresel ölçekte hizmet vermekte olan başta sağlık ve ilaç olmak üzere turizm, seyahat, konaklama, elektronik, tüketici ürünleri, taşımacılık gibi pek çok sektör ağır bir darbe almıştır (KPMG, 2020). Bu çalışmada amaç; Covid-19 pandemi sürecinin ortaya çıkışı ve genel seyri ile birlikte pandemi sürecinin sağlık, ilaç, gıda, eğitim, üretim, tüketim, tekstil ve hazır giyim, taşımacılık ve ulaştırma, turizm, finans, otomotiv, konut, reklam ve eğlence sektörleri üzerindeki etkilerini değerlendirmektir.

1. Covid-19 Pandemisi ve Süreci

Covid-19 (Koronavirüs) hastalığı, SARS-CoV-2 virüsünün neden olduğu bulaşıcı bir hastalıktır. Virüsün bulaştığı insanlarda hafif-orta şiddette solunum yolu hastalığına neden olan Covid-19 hastalığı bazı insanlar tarafından hafifçe atlatılabilirken bazı insanların ölümüne neden olmaktadır. Virüsün, enfekte olan insanların konuşurken, hapşırırken, öksürürken, nefes alırken ağızdan ya da burnundan küçük sıvı parçacıkları halinde yayılma ihtimali olması dolayısıyla hastalık, insanların birbirlerinden en az bir metre

uzak mesafede olmalarını, maske takmalarını, ellerini sürekli dezenfekte etmeleri gibi önlemlerin alınmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu süreçte hastalanan kişinin iyileşene kadar kendini diğer insanlardan izole ederek evde dinlenmesi hastalığın yayılmasını önlemede önemli bir yöntemdir (WHO, 2020).

Covid-19 virüsünün 31 Aralık 2019 yılında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkması ve sınır tanımadan tüm dünyaya yayılması neticesinde büyük bir pandemiye dönüşmüş ve insanlar için önemli bir tehdit haline gelmiştir (ICAO, 2020). İnsanlık tarihinde önemli bir salgın olarak yerini alan Covid-19 salgını durdurmak için en kapsamlı seyahat kısıtlamaları bile yeterli olmamıştır (Wu vd., 2020). Covid-19 pandemisinin kendisinden önce 2005 yılında Hint Okyanusu bölgesinde meydana gelen tsunami felaketi, 2001 yılında ABD'de meydana gelen 11 Eylül terör saldırısı, 2009 yılında Meksika'da ortaya çıkarak dünya geneline yayılan domuz gribi salgını gibi krizlerden farklı olarak yaşam aktivitelerini, iş ve seyahat faaliyetlerini küresel ölçekte etkisi altına almıştır (Higgins-Desbiolles, 2020). Öyle ki yeni koronavirüs salgınının patlak vermesi ile birçok insanın ölmesi trajik kayıplara yol açarak insanların yaşamlarındaki bütün rutinleri alt üst etmiştir. Dünya geneline yayılan Covid-19 pandemisi insan yaşamına dâhil olan bütün alanları alt üst ederek hâlihazırda bulunan bütün normları parçalamış ve tüm kurum ve kuruluşların iyi ve kötü yanlarını birer birer teşhir etmiştir. Ortaya çıkan tablo kurum ve kuruluşlara rutinleri ve normları sorgulama, bunları yeniden tasavvur ederek eskiyen ve mevcut gelişmeye adapte olamayanları uzun vadede fayda sağlayacak şekilde dönüştürme fırsatı ve gerekliliği doğurmuştur (Zhao, 2020), ya da bu değişime uyum sağlayamayanları yok etmiştir.

2. Covid-19 Pandemisinin Sektörel Etkileri

2020 yılının mart ayında Çin'de ortaya çıkan yeni koronavirüs salgınının tüm dünyaya yayılması ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilan edilmesinden itibaren Covid-19 pandemi süreci kişisel öncelikleri, gelecekteki ihtiyaçları ve toplumsal değerleri değiştirecek kadar güçlü bir krize dönüşmüştür (Christidis vd., 2021). Başta Çin olmak üzere birçok ülkede sınırların kapatılması, evden çıkma yasaklarının getirilmesi gibi uygulamalar ülkelerin ekonomilerinde ve refah seviyelerinde kritik öneme sahip olan başta sağlık, ilaç, gıda, eğitim gibi sektörlerin yanı sıra tekstil, ulaşım, otomotiv, turizm, eğlence gibi pek çok sektörü olumsuz şekilde etkilemiştir. Covid-19'un sektörlere yönelik ilk negatif etkileri, sosyal etkileşimi ön planda olan hizmet sektöründe ortaya çıkmıştır. Sinema-kültür faaliyetleri, eğlence sektörü, ulaşım hizmetleri gibi hizmetlerde Covid-19 pandemisi neticesinde ortaya çıkan sosyal etkileşimdeki azalmalarla birlikte pek çok aksaklık meydana gelmiştir (Deloitte, 2020). Covid-19 pandemisi nihayetinde tüm endüstrileri, tüm sektörleri etkisi altına alarak insan hayatının bütün önemli alanlarında yıkıcı ekonomik ve finansal kayıplara neden olmuş ve ülkeleri büyük bir belirsizlik ile baş başa bırakmıştır (ICAO, 2020). Bazı sektörler pandemi sürecinde iyi bir performans sergilerken bazıları ise oldukça savunmasız kalmıştır (Bouhlal ve Sedra, 2022). Covid-19 pandemisinin bu sektörlerden bazıları üzerindeki etkisi aşağıda değerlendirilmiştir.

2.1. Analiz ve Değerlendirme

Covid-19 pandemisi 21.yüzyılın en büyük sağlık krizine dönüşmüştür. Bu süreçte ortaya çıkan epidemiyolojik göstergeler salgın hastalıkların en gelişmiş sağlık sistemlerini bile alt edebileceğini tüm dünya ülkelerine göstermiştir. Bu süreçte pek çok ülkenin ana hedefi pandeminin yayılmasını önlemek olmuştur. Dolayısıyla bu dönemde karantina uygulamaları pandemiye önlemek için pek çok ülke tarafından sıklıkla kullanılmıştır. Covid-19'a bağlı ölümlerdeki hızlı artış Covid-19 aşısına yönelik araştırma ve geliştirme çalışmalarına yoğunlaşmayı gerektirmiştir (Ethelbhart, 2020). Hasta insanların öksürmesi ile ortaya çıkan damlacıkların solunması, solunum parçacıkları ile kirlenmiş olan yüzeylere temas halinde ellerin yıkanmadan yüze, ağız ve buruna götürülmesi ile bulaşan virüsün yayılmasını engellemek için sosyal mesafeyi korumaya yönelik uygulamalar yaygınlaştırılmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020).

Sağlık sektörü, Covid-19 pandemisinin yarattığı kriz ortamıyla karşı karşıya gelen ilk sektör olmuştur. Covid-19 pandemisi ile birlikte sağlık çalışanları ve sağlık işletmelerine tıbbi malzemeler ve ekipmanlar temin eden firmalar açısından yeni tehditler ortaya çıkmış ve oldukça sancılı bir dönem başlamıştır. Bu süreçte sağlık çalışanları yoğun çalışma şartları ve ağır iş yükü ile birlikte hem fiziksel strese maruz kalmışlar hem de hastalığın bulaşması korkusu, arka arkaya yaşanan can kayıpları gibi pek çok nedenle önemli ölçüde psikolojik strese maruz kalmışlardır. Pandemi sürecinde dünya çapında pek çok ülkede hastane kapasiteleri dolmuş ve başta solunum cihazı olmak üzere ekipman sıkıntısı ciddi boyutlara ulaşmıştır. Covid-19 pandemi sürecinde pek çok ülkenin sağlık sistemi iflas edecek düzeye gelmiş ve sağlık hizmetlerini etkin bir şekilde sağlayamamışlardır (Ersoy ve Ersoy, 2022). Dünyanın dört bir yanında hükümetler, hasta sayılarının hızla artması karşısında sağlık sistemlerinin çökmesini ve toplu ölümleri önlemek için halk sağlığı adına önemli faaliyetlerde bulunmak zorunda kalmışlardır (Higgins-Desbiolles, 2020). Hastalığın kronik hastalıkları olan kişileri daha fazla etkilemesi sebebiyle kronik hastalıkları daha fazla olan yaşlı nüfus oldukça fazla etkilenmiştir. Örneğin İtalya’da yaşlı bakım evlerinde çok sayıda ölüm meydana gelmiştir. Türkiye’nin nüfus piramidinin genç nüfus ağırlıklı olması ve yaşlıları koruyan ve onlara önem veren bir kültürel yapıya sahip olması inkâr edilemez düzeyde bir avantaj sağlamıştır. Pandemi döneminde hastalanan bireylerin hastanelere giderek uygun bakım koşullarına ulaşmaları, hastalığın ağırlaşması durumunda gerekirse solunum desteği sağlanması açısından özel cihazların kullanılarak yoğun bir destek sağlanması bu dönemin en gerekli sağlık hizmetleri olmuştur (İstanbul Tabip Odası, 2020).

Sağlık sektörü tedarik zinciri, pandemi sürecinde en hassas yönetilmesi gereken alan olmuştur. Çünkü bu dönemde kendini gösterebilecek en ufak aksama hasta ölümleri, sağlık hizmetleri kalitesinin azalması, sağlık çalışanlarında kaygı, stres ve yorgunluk artışı gibi geri döndürülmesi zor hatta imkânsız sorunlara yol açmaktadır. Bu dönemde virüsün etkilerinden korunabilmek adına hijyen, sağlıklı beslenme, vitamin desteği alma, sağlıklı yaşam koşullarının iyileştirilmesi gibi faktörler ön planda tutulmuştur. Virüsün yaydığı hastalık sebebiyle bu dönemde tıbbi maske, dezenfektan, test kiti, ilaç gibi tıbbi malzemelere ve ekipmanlara karşı artan talep karşısında salgın dönemlerinde sağlık tedarik zincirinin etkili yönetiminin önemi ortaya çıkmıştır (Akbal, 2020).

2.2. Gıda Sektörüne Etkisi

Küreselleşme, tüketicilere dünyanın her yerindeki çeşitli ürünlere kolaylıkla ulaşabilme fırsatı sunmaktadır. Günümüzün sanayileşmiş ülkelerinde gıda ürünlerinin ticareti ve lojistiği küresel bir karaktere sahiptir. Bu durum gıda tedarik zincirlerinde meydana gelen aksamaların etkisini daha da şiddetlendirmektedir (Cappelli ve Cini, 2020). Gıda tedarik zinciri, gıdaların tarladan tüketicilerin sofralarına kadar getirilmesini sağlayan üretici, tedarikçi, toptancı, perakendeci ve nakliyeciler gibi katılımcılardan oluşmakta ve tedarik zincirindeki her faaliyet insan ve/veya doğal kaynak gerektirmektedir. Tedarik zincirinin herhangi bir kısmı tehlike altına girdiğinde tüm zincir bu tehlikeden etkilenmektedir. Dolayısıyla tedarik zincirindeki gıda kalitesinin sürdürülebilmesi için katılımcılar arasındaki bilgi akışı oldukça önemlidir (Bendekovic vd., 2015). Son dönemlerde gıda fiyatlarındaki artışlarla birlikte gıda kıtlığına yönelik sinyaller vermekte olan küresel gıda tedarik zincirlerindeki kırılganlık, Covid-19 salgını sürecinde hükümetlerin kapanmaya yönelik uygulamaları neticesinde en üst seviyeye çıkmıştır (Soğancılar vd., 2022). Gıda üretiminde devamlılığın sağlanması, zincirin bu halkasının kopmaması için pandemi döneminde çiftçilere ve tarım işçilerine yönelik kısıtlamalarda bazı muafiyetler getirilmiş olsa da ekim zamanlarında meydana gelen gecikmeler tarımsal üretimde ciddi azalmalara neden olmuştur (Torun Kayabaşı, 2020).

Covid-19 pandemisi en çok gıda sektörünü etkilemiştir, çünkü gıda sektörü diğer sektörlerden farklı olarak gündelik yaşam için vazgeçilmez olan temel tüketim ürünlerini üretmektedir. Covid-19 pandemisinin ekonomideki en önemli sektörlerden biri olan gıda tedarik zinciri üzerindeki etkisi incelendiğinde, tarladan nihai tüketiciye kadar olan bütün tedarik zinciri bileşenlerinin olumsuz bir şekilde etkilendiği görülmektedir. Pandemi sebebiyle işçilerin hareket kısıtlamalarının artması, gıda üretim tesislerinin belirli olmayan süreler boyunca kapatılması, dünyanın dört bir yanında hükümetlerin malların hava, kara ve deniz taşımacılığında çeşitli kısıtlamalar getirmeleri gibi nedenler gıda ticareti politikalarının kısıtlanmasına ve gıda tedarik zincirinde finansal baskıların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Covid-19 pandemisine bağlı olarak, emek yoğun faaliyet gösteren hayvancılık üretimi, bahçecilik, ekim, hasat, ürün işleme ve ürünlerin pazarlara taşınmasında ciddi aksamlar meydana gelmiştir. Dolayısıyla pandemi süreci, tüketicilerin gıdaya erişebilirliği önünde büyük bir engel yaratmıştır (Aday ve Aday, 2020). Covid-19'un etkilerinin gıda üretimine ve hayvansal üretime yansımaları beraberinde gıda güvensizliğini, açlığı ve küresel yoksulluğu getirmiştir. Bu etkiler özellikle gelişmemiş ve az gelişmiş ülkelerde daha şiddetli hissedilmiştir (Rahimi vd., 2022) ve bu etki giderek hem fiyatların artışı hem de bazı gıda maddelerine erişimin zorlaşması ile iyice hissedilmektedir.

2.3. İlaç Sektörüne Etkisi

İlaç tedarik zincirinde, ilaçlara ait hammaddeler tedarikçilerden temin edilerek ilaç firmalarına taşınmaktadır. Ürünler bu fabrikalardan alınarak ilaç depolarına buradan ise hastanelere, eczanelere ve sonrasında da hastalara ulaştırılmaktadır (Karagöz Taşkın, 2020). Covid-19 pandemi sürecinde ilaç sektöründe diğer sektörlerden farklı olarak pandemi krizinin çözülmesinde de aktif bir rol üstlenmesi beklenen bir sektör olmuştur. Çin ve çeşitli aşılara yönelik küresel talebin %50'sinden fazlasını karşılayan bir ilaç endüstrisine sahip olan Hindistan (Pinto vd., 2020) gibi hammadde temini bakımından kritik öneme sahip ülkelerin sınırlarının kapatılması, pandemi sürecinin başında ortaya çıkan stok yetersizliği (Zeren ve Boynukisa, 2020), Covid-19 pandemisi sürecinde sağlık çalışanlarının önemli ihtiyaçları olan koruyucu malzeme ekipmanları ve terapötik ilaçlara yönelik kıtlık ortaya çıkarmıştır (Patrinley vd., 2020).

Bu sürecin beraberinde meydana gelen riskler ve belirsizlik ortamı, ilaç sektöründe faaliyet göstermekte olan firmaların tedarik zincirlerindeki kesintiler, gümrüklerdeki bekleme sorunları, bu dönemde daha da artan ilaç ve gıda takviyelerine olan talebin karşılanmasını zorlaştırmıştır. Pandemi sürecinde firmalar, diğer ülkelerden karşılanan ürünlere ilişkin tedarik sorunlarını coğrafi bakımdan daha yakın ülkelerdeki üreticiler aracılığı ile çözmeye çalışmışlardır (Karagöz Taşkın, 2020). Sağlık sektörü için aşı ve ilaç gibi medikal ürünlerin saklanması bakımından iklimlendirme ve özel saklama koşulları gerektiren depolar oldukça önemlidir. Bu nedenle sağlık hizmetlerinin devamlılığının sağlanması ve nihai tüketiciye güvenle sunulması bakımından tıbbi ilaç depolarının seçimi oldukça kritiktir. Bu bağlamda ele alındığında Covid-19 pandemisi ile birlikte ilaç talebindeki ani artış, ilaç sektörü için stok bulundurmanın ve tedarik yönetiminin önemini ortaya koymuştur (Demirci ve Arıkan, 2021).

2.4. Tekstil ve Hazır Giyim Sektörüne Etkisi

Tekstil sektörü düşünüldüğünde, Çin adeta dünyanın atölyesi konumundadır. Bu nedenle Çin tüm küresel ve ticaret ağının merkezidir. Tekstil konusunda “İtalya, ‘Avrupa Fabrikası’nın kalbidir; Çin, ‘Asya Fabrikası’nın kalbidir ve ABD, ‘Kuzey Amerika Fabrikası’nın kalbidir.” Dolayısıyla Covid-19 pandemisi nedeniyle buralardaki üretim kesintisi neredeyse tüm ülkelerde önemli bir arz şoku meydana getirmektedir (Baldwin ve Tomiura, 2020). Tekstil sektörünün üretim tesislerinin kapanması, çalışanların işten çıkarılması, sosyal mesafe kısıtlamaları sebebiyle mağazalardaki müşterilerin azalması gibi nedenler önemli mali kayıplara neden olmuştur. Bu nedenle Covid-19 pandemisi tekstil ürünlerinin üretiminde, perakende sektöründe yer alan her bir üye üzerinde sosyal ve ekonomik etkilerini göstermiştir. Büyük bir tekstil pazarı olan ve tekstil girdilerinin en önemli tedarikçilerinden biri olan Çin’de pandemi nedeniyle ortaya çıkan aksaklıklar, tüm küresel pazara yayılmıştır. Bu durum, tekstil ve hazır giyim ihracatı yapan firmaları doğrudan etkisi altına almıştır. Örneğin, İsveçli moda markası H&M pandemi dolayısıyla Çin’deki 45 mağazasını kapattığını duyurmuştur. Aynı şekilde GAP, Hugo Boss, Adidas, Ralph Lauren gibi markalar da aynı sebeple Çin’deki mağazalarını kapattıklarını kamuoyuna ilan etmişlerdir (Chakraborty ve Biswas, 2020). Öte yandan dünyanın en büyük markalarından bazılarını tedarik eden ve ülkenin toplam ihracatının %84’ünü tekstil firmalarının oluşturduğu Bangladeş (The Guardian, 2020), Hindistan, Honduras, Kamboçya, Etiyopya gibi düşük maliyetle tedarik ve tekstil üretimi yapan ve sağlık sistemlerinin yetersiz olmasının yanı sıra genellikle yoksul olan ülkelerde Covid-19 pandemisi nedeniyle hazır giyim endüstrisindeki sipariş iptalleri, bu ülkelerdeki tekstil fabrikalarında çalışan insanlar için işsizlik, açlık ve hastalık anlamına gelmektedir (Amed vd., 2020). Covid-19 pandemisi ile sarsılan tekstil sanayisinde, insanların tekstil ve hazır giyim ürünlerine taleplerini azaltması ile birlikte üretim kapasiteleri düşürülmüş ve kimi işletmeler yarı zamanlı üretime geçerken kimi işletmeler üretimlerini durdurmuştur. Ayrıca bu süreçte bazı işletmeler hastalıktan korunmak için sıklıkla tercih edilen maske, sağlık çalışanları için de tulum ve bone gibi ürünler üretmeye başlamışlardır (Taştekin, 2021) ve böylece pandemi sürecinin etkilerini azaltmaya çalışmışlardır.

2.5. Otomotiv Sektörüne Etkisi

Küresel ekonomilerdeki yeri ve önemi dolayısıyla “Sanayilerin Sanayisi” yakıştırması yapılan otomotiv sektörü petrol, lastik, cam gibi pek çok endüstri kolu ile iç içe olan ve aynı zamanda bu endüstri kollarına yön veren bir sektör konumundadır. Küresel rekabetin en yoğun yaşandığı, teknolojik gelişmelerin ilk uygulandığı, üretim yöntemlerinin en hızlı değiştiği bir sektör olan otomotiv sektörü, önemli bir istihdam alanı yaratarak ülkelerdeki işsizlik sorunlarının azaltılmasında önemli katkılar sağlamaktadır (Çınar ve Yalçın, 2022). Otomotiv sektörü, sektörde çalışan işgücü kaynağının insan olması sebebiyle Covid-19 pandemisinden önemli ölçüde etkilenen sektörlerden biri olmuştur (Ahmadi ve Abbadi, 2020). Uluslararası tedarik zincirindeki kopmalar, otomobil sektöründe büyük ölçüde sorunlara neden olmuştur. Örneğin, Covid-19 pandemisi nedeniyle Çin’den parça tedarik edemeyen Hyundai, Kore’deki 7 fabrikasında üretimini durdurma kararı almıştır. Ayrıca Japon otomobil firmaları olan Nissan, Honda Motor dâhil pek çok küresel otomobil üreticisi Çin’deki fabrikalarının bazılarında üretimlerini askıya almak zorunda kalmışlardır (Ekonomist, 2020).

Pandemi döneminde pek çok endüstriyel sektörde olduğu gibi otomobil şirketleri de çoğunlukla parça eksikliği nedeniyle faaliyetlerini durdurmuştur (Fernandes, 2020). Önemli bir otomobil parçası tedarikçisi olan Çin'in Covid-19 pandemisi nedeniyle 2 ay boyunca tedarik zincirini durdurması, otomobil fiyatlarının küresel boyutta artmasına neden olmuştur (Akkartal, 2022). Çin'deki tedarikçilerden elektronik sistemler için gerekli olan piller, çipler, yarı iletkenler gibi gerekli bileşenlerin temin edilememesi otomotiv tedarik zincirini zayıflatmıştır. Covid-19 pandemisi, neredeyse tüm Avrupalı otomobil üreticilerine belirli bir süre boyunca üretimlerini askıya almalarından başka bir seçenek bırakmamıştır. Örneğin Fransız otomobil üretici Renault, 2020 yılının ilk çeyreğinde Fransa'daki 12 üretim tesisini kapatmış ve 18.000'den fazla çalışan bu süreçte işsiz kalmıştır. Alman otomobil üreticisi BMW, Avrupa ve Güney Afrika'daki üretim tesislerinin birçoğunu kapatmak zorunda kalmıştır. Volkswagen 2020 yılının ikinci çeyreğinde "Üretimi beklenen piyasa dalgalanmalarına göre sürekli olarak uyumlu hale getirmek" amacıyla montaj hatlarını kapatmak zorunda kalmış, yine Alman otomobil üreticilerinden Audi de araba, ticari araç ve kamyonet fabrikalarında üretimlerini ve idari hizmetlerini askıya almıştır (Sneci, 2021).

Covid-19 pandemisi dolayısıyla üretim tesislerinde alınmış olan tedbirlerin yanı sıra talepte meydana gelen azalma, otomotiv sanayiinde önemli bir maliyet yüküne yol açmıştır. Salgın dolayısıyla alınan önlemlerden kaynaklanan verim kaybı, otomotiv sanayiinde finansal açıdan kalıcı etkilere yol açmıştır. Ana sanayide karşılaşılan tedarik süreçlerindeki kesinti ve aksamalar, üreticileri farklı alternatiflere yönlendirmiştir. Bu dönemde tedarik değer zincirleri kısalmış ve tedarikçi çeşitliliği artmıştır (Yenigün, 2020). Pandemi sürecinde yaşanan bu ve benzeri sorunların etkisi hala devam etmektedir. Örneğin hâlâ sıfır araç almak isteyen bir müşteri istediği aracı hemen alamamakta, belli bir süre beklemekte ve fiyatı da teslim aldığı günkü fiyat olmaktadır.

2.6. Turizm Sektörüne Etkisi

Covid-19 pandemisi ile birlikte dünya benzeri görülmemiş bir acil durum ile karşı karşıya kalırken hemen hemen tüm ülkelerde getirilen seyahat yasaklamaları uçakların ve turistlerin hareketliliğini minimuma indirerek, otellerin kapanmasına ve turizm sektörünün önemli bir darbe almasına neden olmuştur (UNWTO, 2020). Covid-19 pandemisi, ülke ekonomilerinin yapı taşı konumunda olan turizm sektörü açısından hiç beklenilmeyen bir durumu beraberinde getirmiş, bir dönüm noktası yaratarak sektörü çöküşe sürüklemiştir. Hem uluslararası hem de iç turizmin fiilen durdurulması ile birlikte Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) 2020 yılında "Krizden en çok etkilenen sektör bizim sektörümüzdür." iddiasında bulunmuştur (Higgins-Desbiolles, 2020). Seyahat engelleri, karantina önlemleri, sokağa çıkma yasağı gibi uygulamalar pandemi sürecinde hayatı durma noktasına getirmiştir. Seyahat acentalarının, ulaşım firmalarının, konaklama işletmelerinin faaliyetlerine ara vermek zorunda kaldığı bu süreçte turizm sektörü derin bir yara almıştır (Ertaş ve Yağcı, 2020). Pandemi dolayısıyla acil sağlık önlemlerinin alınması, insan hareketliliğinin kısıtlanması, ülkeler arası seyahatlerin sıkı bir şekilde kontrol altına alınması turizm destinasyonlarını etkilemiş; otellerin, plajların, tatil köylerinin, turistik cazibe merkezlerinin boş kalmasına neden olmuştur (Bhuiyan ve Darda, 2022). Koronavirüs'ün yayılmasının ilk aylarında dünya genelinde uygulanan kısıtlamalarla birlikte özellikle turizm ve seyahat sektörüne yönelik çevrimiçi alışveriş sorgulamalarında da önemli ölçüde düşüş meydana gelmiştir (Influencer Marketing Hub, 2020).

Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) Covid-19 pandemisi dolayısıyla turizm faaliyetlerinin 2020 yılında dünya genelinde 2019 yılının aynı dönemine göre % 70 azaldığını, küresel turizm endüstrisinin gelir kaybının 730 milyar dolar civarında olduğunu bildirmiştir. Dünya Turizm ve Seyahat Konseyi (WTTC) ise 2020 yılında yaptığı araştırma ile küresel ölçekte Covid-19 pandemisi nedeniyle 98 milyon ile 197,5 milyon aralığında turizm çalışmasının işini kaybetme riski ile karşı karşıya geldiğini ortaya koymuştur (TÜRSAB, 2020). Bunun yanı sıra otel ve turizm sektörünü olumsuz etkileyen temel faktörlerden biri de iş güvencesidir. Covid-19 pandemisi ile birlikte insanların evlerine kapanmaları ve pandemi kapsamında alınan önlemler neticesinde sektör yapısının ortaya çıkan ekonomik etkiler karşısında savunmasız hale gelmesi, sektör çalışanları için yüksek düzeyde iş güvencesizliğine ve iş istikrarsızlığı algısına neden olmuştur (Sun vd., 2022).

2.7. Tüketim Harcamalarına Etkisi

Covid-19 pandemi sürecinde hastalığın yayılmasını önlemek amacıyla getirilen sokağa çıkma yasağı, alışveriş merkezleri gibi sosyal mesafenin hiçe sayılabildiği alanların kapatılması gibi uygulamalar insanları ihtiyaçlarının karşılanamamasına yönelik korkuya ve paniğe sevk etmiştir. Yasakların süresinin belirsizliği içinde kendilerini güvende hissetmek isteyen insanlar (Zülfikar ve Özmen, 2020) satın alma davranışlarını, gelecekte de hazır bulundurmaya amacıyla tıpkı savaş zamanlarındakine benzer şekilde “kiler stoğu”na yönelik davranışa dönüştürmüşlerdir. Bu nedenle pandemi döneminde tüketilen ürün kategorilerinde de önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle ihtiyaç duyulduğu anda hazır halde bulunabilen ve uzun raf ömrüne sahip un, makarna, bakliyat, bisküvi, konserve gibi ürünler (Zwanka ve Buff, 2021); tuvalet kâğıdı, dezenfektan, bebek bezi, temizlik ürünleri gibi hijyen ürünleri bu dönemde evlerde en çok stoklanan ürünler olmuştur (Zülfikar ve Özmen, 2020). Pandemi sürecinde ne kadar süreceği belli olmayan evde kalma zorunlulukları ve bu durumun yaratmış olduğu belirsizlik, tüketicileri sürekli dışarıdan yemek sipariş etmektense evlerinde kendi gıda ihtiyaçlarının üreticisi olmaya yöneltmiştir. Tüketiciler bu dönemde ekmeleklerini evde yapmaya, sebze ve bitki yetiştirebilmek için evlerinde daha fazla bahçe işi ile ilgilenmeye başlamışlardır. Ayrıca bu dönemde insanların daha sağlıklı yiyecekler tercih etme, giysi seçiminde daha bilinçli davranma eğilimleri de artmıştır (Kotler, 2020).

Covid-19 krizi ile birlikte meydana gelen ekonomik şokun büyük bir kısmı tüketimdeki çöküş ile ilgilidir. Tüketimdeki çöküş çoğunlukla insanlarla temastan kaçınmak, sosyal mesafeyi korumak gibi nedenlerle tüketim tercihlerindeki değişikliklere ve pandeminin neden olduğu gelir ve servet kaybına dayanmaktadır. İstihdam ve gelirdeki azalışlar tüketici harcamalarını azaltmaktadır. Gelir kaybının büyük bir kısmı, bazı ülkelerde belirli faaliyetlerin durdurulmasından kaynaklanmaktadır (McKibbin ve Fernando, 2020). Pandemi dönemi boyunca insanların evlerinden çıkmamaları trafikteki araba sayısının azalmasını ve böylelikle egroz salınımının da azalmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra fabrikalardaki güç talebinin azalması ile fosil yakıt kullanımının önemli bir düzeyde düşürülmesi çevre kirliliğinin azalmasına yardımcı olmuştur. Turistik bölgelerdeki kalabalığın azalması ile de deniz, orman ve plajlardaki kirlilik azalmış ve tüm bunlar neticesinde ekosistem canlılığının arttığı ve ozon tabakasının belirli bir ölçüde iyileştiği belirlenmiştir. Dolayısıyla Covid-19 pandemisi ülkeleri adeta bir yıkıma götürürken dünya ekosistemine de kendini iyileştirme fırsatı yaratmıştır (Chakraborty ve Maity, 2020).

2.8. Eğitim Faaliyetlerine Etkisi

2019 yılında ortaya çıkarak dünya geneline yayılan Covid-19 pandemisi ile birlikte ülkelerin hastalığın yayılmasını önleme kapsamında yürüttükleri stratejilerden biri de geleneksel yüz yüze eğitimi uzaktan eğitime dönüştürmek olmuştur (Al Lily vd., 2020). Eğitim kesintilerini en az seviyeye indirmek ve en savunmasız ülkelerde eğitimin sürekliliğini kolaylaştırmak adına gerekli desteği sağlayan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) 2020 yılında, Covid-19 pandemisi ile birlikte 100'den fazla ülkenin okul kapatma uygulamasına geçtiğini ve 1,5 milyardan daha fazla öğrencinin bu durumdan etkilendiğini bildirmiştir (UNESCO, 2020).

Okulların kapanması ile birlikte mevcut korku, endişe ve kaygı ortamına ek olarak sürekli evde kalan çocuklar sosyalleşememe, motivasyon düşüklüğü gibi sorunlarla yüz yüze gelmişlerdir (Çiçek vd., 2020). Bununla birlikte internet ve ağ erişiminde alt yapı eksikliği, her öğrencinin tablet, bilgisayar, akıllı telefon gibi cihazlara erişimlerinin olmamasına yönelik yetersizlikler ve hazırlıksızlıklar eğitimi büyük ölçüde tehlikeye atmıştır (Al Lily vd., 2020). Öğrencilerin eğitim hayatlarının önemli bir kısmını altüst eden Covid-19 pandemisi aslında eğitim alanında büyük bir kriz yaratmakla birlikte, ülkelere okul eğitimlerinde neyin, nasıl, nerede öğrenileceğine odaklanmaları gerektiğini görme fırsatı vermiş ve gerekli iyileştirmelerin yapılması gerekliliğini ortaya koymuştur (Zhao, 2020).

Covid-19 pandemi sürecinde altyapı bakımından yetersiz olan eğitim kurumları elverişli koşullara erişebilmek için yazılım ve donanımına ciddi boyutta harcamalar yapmak, kurulacak olan yeni sistemin nasıl kullanılacağını öğretmen ve öğrencilere anlatmak için mevcut sistemin tanıtıldığı web sayfaları ve eğitim videoları hazırlamak zorunda kalmışlardır (Durak vd., 2020). Bunun yanı sıra pandemi döneminde öğrencilerin dijital teknolojilere ve uzaktan eğitim için gerekli ekipmanlara erişimlerinde karşılaştıkları sorunlar fırsat eşitsizliğine yol açmıştır (Saran, 2020). Bu bağlamda eğitim kurumlarının ve eğitim faaliyetlerine erişebilirliğin Covid-19 pandemi şartlarına uyum sağlayacak hale getirilmesi ihtiyacı, cevaplanması gereken pek çok soruyu da beraberinde getirmiştir. Covid-19 pandemisi eğitim sistemlerinin birer unsuru olan öğretmenlere, kurum müdürlerine ve yetkililere bu süreçte uyum sağlanması bağlamında en kısa sürede ne gibi hazırlıklar yapmaları gerektiği, öğrencilerin alanlarına ve eğitim düzeylerine göre ihtiyaçlarının nasıl karşılanması gerektiğine ilişkin sorulara cevap verecek bir bakış açısı ortaya koymalarını gündeme getirmiştir. Ortaya konulacak bu bakış açısının aynı zamanda mevcut krizin etkin bir şekilde yönetilmesinde ilgililere rehberlik etmesi bakımında da büyük bir önem arz etmektedir (Daniel, 2020). Covid-19 pandemisi sürecinde eğitim kesintileri ile mücadele kapsamında uzaktan eğitim sistemine Çin'den sonra ikinci sırada başlayan Türkiye'de 18 milyondan daha fazla öğrenci için Eğitim Bilişim Ağı (EBA) ile 23 Mart 2020 tarihinde uzaktan eğitime geçilmiştir. 3,1 milyar tıklanma sayısı ile Türkiye'de en çok ziyaret edilen internet sitesi olan EBA sistemi, dünyada ise en çok ziyaret edilen 3. eğitim sitesi olmuştur (MEB, 2020).

2.9. Finans Sektörüne Etkisi

Bir ekonominin dış istikrarını korumada döviz kuru oldukça önemlidir. Döviz kuru ihracat, rekabet gücü, ticaret dengesi, dış borç, sermaye akışı gibi finansal unsurlarla doğrudan ilişkili olduğundan, döviz kurunda istikrarın sağlanması politika yapımcılarının temel kaygılarından biridir. Pandemi gibi krizler dolayısıyla ekonomilerde meydana gelen sermaye çıkışları ve piyasa duyarlılığı, döviz kuru dalgalanmalarına ve para biriminde değer kaybı yaşanmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda Covid-19 pandemisi de finansal piyasaları önemli ölçüde etkileyen bir kriz olmaktadır (Padhan ve Prabheesh, 2021).

Covid-19 pandemisi finansal piyasada küresel ya da yerel düzeyde ele alındığında finansal krize yol açan bir şok olarak kabul edilmektedir (Fajri vd., 2022). Covid-19 pandemisi sürecinin yarattığı belirsizlik ortamı ve ekonomik istikrarsızlık, birçok insanın finansal güvensizlikle mücadele etmesine neden olmuştur (Fa-Kaji vd., 2022). Covid-19 pandemisi enflasyon ve işsizlik oranında artış, büyüme oranının düşmesi, bütçe ve ödemeler dengesinin bozulması, dış finansman zorlukları gibi sorunları gündeme getirerek ülke ekonomilerinde olumsuzluklar yaratarak küresel bir krize yol açmıştır. Ülkeler pandeminin ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri ile mücadele edebilmek için para ve maliye politikalarını devreye sokmuşlardır. Pandemi ile mücadele sürecinde maliye politikaları aracılığı ile mali önlem paketleri devreye sokulmuş, piyasaya likidite desteği verilmesi, borçların ve kredilerin yeniden yapılandırılması, düşük faizli kredi uygulamaları gibi para politikası uygulamaları devreye sokulmuştur. Ayrıca Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (WB), Avrupa Merkez Bankası (ECB) gibi finansal kuruluşlar kredi destek paketlerinin sunulmasına ilişkin faaliyetlerde bulunmuşlardır (Arabacı ve Yücel, 2020).

Pandemi sürecinin etkilerinin şiddetine bağlı olarak tüketimde olduğu gibi, yatırımlardaki düşüş de o kadar büyük olmaktadır. Firmalar üretim için bir girdi olarak sermayeye ihtiyaç duyduğundan yatırımlardaki düşüş ne kadar önemli olursa, gelecekteki çıktıdaki azalma da o kadar büyük olmaktadır (McKibbin ve Fernando, 2020). Koronavirüs, uzun karantinalara yol açarak tüketici harcamalarını ve en kırılgan, tüketiciye bağımlı sektörlerin faaliyetlerini büyük ölçüde zorlamıştır. Dünya ekonomisi koronavirüs salgını ile birlikte 2020 yılında %4 küçülmüştür. Bu oran, küresel finansal krizlerdeki daralmanın neredeyse iki katıdır (Oxford Economics, 2020). Covid-19 pandemisi tıpkı diğer ülkelerde olduğu gibi Euro bölgesi ülkelerinde de tahvil, hisse senedi, döviz ve para piyasalarında meydana gelen beklenmeyen fiyat hareketlerinin yanı sıra finansal ve mali daralmalara yol açmıştır. Avrupa Merkez Bankası (ECB), piyasalarda meydana gelen dalgalanma ve likidite daralmalarına karşı tedbirler alarak, 2020 yılı mart ayında 750 milyar Euro ile uygulamaya başlanılan “Pandemi Acil Varlık Alım Programı (PEPP)”nı ilan etmiştir (Küçüköğlü, 2021).

2.10. Üretim Etkisi

Covid-19 pandemisi, pandeminin ilk çıktığı ülke olan ve küresel üretim bakımından büyük bir öneme sahip olan Çin’de, daha sonra ise tüm dünya üzerinde üretimde daralmalara neden olmuştur (Koyuncu ve Meçik, 2020). Tedarik zincirinde meydana gelen aksaklıklar ve salgını önlemeye yönelik uygulamalar, üretimin ve istihdamın azalmasına yol açarak bütün sektörlerin olumsuz bir şekilde etkilenmesine neden olmuştur (Çınar ve Yalçın, 2022). Tüm dünyada sosyal mesafe kurallarının ve evden çıkma yasaklarının uygulandığı, insanların evlerinden çalıştığı, fabrikaların kapandığı ve üretimlerin durduğu Covid-19 pandemi döneminin küresel boyutta ortaya koyduğu tablo, 2. Dünya Savaşı’ndan itibaren görülen en büyük ekonomik şok olarak değerlendirilmektedir (Nakıboğlu, 2020). Üretim, hangi gelişmişlik düzeyinde olursa olsun her ülke için gerekli bir faaliyettir. Covid-19’un hızla yayılması neticesinde izolasyon çabaları ülkeleri, gerek sokağa çıkmaya yönelik gerekse ülke sınırlarında giriş çıkış hareketliliğine ve dolayısıyla uluslararası ticarete getirilen kısıtlama ve yasaklara yönelik pek çok önlem almaya zorlamıştır. Dolayısıyla salgın döneminin yarattığı tedirginlik ile birlikte neredeyse tüm ülkelerdeki üretim faaliyetleri önemli ölçüde etkilenmiştir. Bu dönemde pek çok işletme, fabrikalarını kapatmak zorunda kalmış ve bu durum da üretim faaliyetlerinde önemli bir aksaklık meydana getirmiştir (Torun Kayabaşı, 2020). Pandemi kapsamında alınan önlemler neticesinde pek çok fabrika ve iş yerinin kapanması ya da kısmi süreli çalışması, insanların işlerinden ayrılmasına ya da ücretsiz izin almalarına neden olmuştur. Bu süreçte hükümetlerin işlerinden ayrılan ya da ücretsiz izne ayrılan kişilere yardım yapmaları kaçınılmaz olmuştur. Tüketimin devam etmesine karşın reel üretimin çok fazla azaldığı pandemi döneminde yapılan devlet destekleri bütçe üzerinde ciddi bir yük oluşturmuştur (Pehlivan vd., 2021).

Covid-19 pandemisinin Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından belirlenen ileri üretim merkezleri olarak belirlenen Michigan-Detroit, Amerika Birleşik Devletleri- New England, İtalya-Lombardiya, Türkiye-İstanbul, İspanya-Bask, Güney Kore- Ulsan, Danimarka-Kopenhag bölgelerinde hızla yayılması tedarik zinciri kesintilerine yol açarak üretimlerin durmasına neden olmuştur (WEF, 2020). Covid-19 pandemisinin küresel üretim üzerindeki olumsuz etkisi oldukça şiddetli olmuştur. Birleşmiş Milletler Endüstriyel Gelişme Örgütü (UNIDO), 2019 yılında genel bir yavaşlama kaydedilen küresel imalat çıktısının Covid-19 pandemisinin yarattığı küresel ekonomik krizle daha da düştüğünü bildirmiştir. 2020 yılının ilk çeyreğinde küresel üretim çıktısında %6 oranında düşüş kaydedilirken bu oran bir sonraki çeyrekte gözle görülür bir düşüş ile %11,2 oranında gerçekleşmiştir. Sanayileşmiş ekonomiler ise 2020 yılının ilk çeyreğinde %2,4'lük daralma sonrasında ikinci çeyrekte %16,4'lük üretim düşüşünün meydana geldiğini bildirmişlerdir. Covid-19 pandemisi, dünyanın en büyük üreticisi konumundaki Çin'in imalat sektörünü de 2020 yılının ilk çeyreğinde %13,9'luk benzeri görülmemiş bir düşüşle oldukça derinden etkilemiştir (UNIDO, 2020). Deloitte (2022) raporlarına göre; Alman imalat firmalarının yaklaşık %90'ının özellikle Çin, ABD ve Avrupa'daki müşterilerden gelen sipariş kesintileri ve arzda meydana gelen kıtlık sebebiyle pandemi döneminin yarattığı kesintilerden zarar gördüğünü (Deloitte Türkiye, 2020) belirtmektedir.

2.11. Reklam Sektörüne Etkileri

Değişen ortamların yeni şartlarına hızla adapte olabilmek yeteneği reklamcılık sektörü için önemli bir ihtiyaçtır. Covid-19 pandemisi reklam sektörünün oldukça zorlu zamanlardan geçmesine yol açmıştır. Pandemi sürecinin başlaması ile birlikte birkaç ay içerisinde dünyanın büyük bir bölümünde reklam harcamalarının önemli ölçüde azaldığı görülmüştür (Taylor, 2020). Pandemi döneminde eskisi gibi dışarıya çıkamayan tüketiciler bu dönemde çok fazla reklama maruz kalmışlardır. Kişisel satış faaliyetlerini etkileyen pandemi dönemi, işletmelerin kişisel satış faaliyetlerini sosyal medya mecralarında sürdürmeye sevk etmiştir (Şen, 2021).

Medya üzerinde büyük bir etki yaratan Covid-19 pandemi sürecinin etkileri her alanda eşit düzeyde olmamıştır. İnsanların pandemi sürecinde evlerinde geçirdikleri sürenin artması bazı sektörlerle yönelik reklam harcamalarının artmasına neden olurken bazı sektörlerin reklam harcamalarında ise azalmaya neden olmuştur. İnsanların evlerinde geçirdikleri sürenin artmasıyla bağlantılı olarak haberlere olan ilginin de artması, haber sektöründeki reklam harcamalarında pandemi öncesi döneme göre % 52 oranında artışa yol açmıştır. Ayrıca, hobilere yönelimin artması ile hobi ve ilgi alanlarına yönelik reklam harcamalarında %31 oranında, bilgisayar ve internet kullanımındaki artışa bağlı olarak bilgisayar ve teknoloji içerikli reklam harcamalarında %14 oranında, eğitimlerin online şekilde uygulanması sebebi ile eğitim içerikli reklam harcamalarında ise %13 oranında artış gözlemlenmiştir. Bunların yanı sıra Covid-19 pandemi süreci, pek çok sektörün reklam harcamalarını kısmaya zorlamıştır. İnsanların bu süreçte evlerinde kalarak tatil planlarını ertelemek zorunda kalmaları, hükümetlerin kapanmaya yönelik uygulamaları neticesinde otel, tatil köyü gibi yerlerin kapanması turizm sektörünü oldukça derinden etkilemiş ve bu sektördeki reklam harcamalarının %65 azalmasına neden olmuştur. Ayrıca spor alanındaki (%40), bilim alanındaki (%26), aile ve ebeveynlik alanındaki (%24) reklam harcamalarında da gözle görülür düşüşler meydana gelmiştir (Influencer Marketing Hub, 2020).

Covid-19 pandemisi ile birlikte insanların ihtiyaçları ve öncelikleri değişiklik göstermiştir. Bu durum, işletmelerin reklamlarda kullandıkları yaratıcı stratejilerin ve reklam çekiciliklerinin de değişmesine yol açmıştır. İşletmeler marka değerini ve müşteri sadakatini koruyabilmek adına hedef kitlenin beklenti ve ihtiyaçlarına göre oluşturulan mesajlara yer verme stratejisine yönelmişlerdir. İnsanların sürekli evde durmalarından kaynaklanan internet ve haberleşme gereksinimindeki artış, GSM operatörlerinin pazarlama iletişimine yönelik faaliyetlerine hız kazandırmalarına neden olmuştur (Cılızoğlu vd., 2020: 281). Ayrıca Covid-19 pandemisi markaları, reklam politikalarını değiştirmeye sevk etmiştir. Markalar insanların sosyal mesafeyi korumalarına ve sağlıklarına dikkat etmelerine yönelik “evde kal”, “sosyal mesafeyi koru” gibi mesaj içerikleri ile topluma yön gösteren ve güven veren reklam mesajlarından ve çekiciliklerinden faydalanmışlardır (Altınbilek Yalçınkaya ve Sabuncuoğlu İnanç, 2021).

2.12. Eğlence Sektörüne Etkisi

Covid-19 pandemisinde “evde kal” uygulamalarına maruz kalan insanların günlük alışkanlıklarında değişiklikler meydana gelmiş ve gündelik yaşamdaki pek çok aktivite dijital ortamlara taşınmıştır. Özellikle sosyal medya, pandemi döneminde insanların hiç olmadığı kadar fazla zaman harcadığı bir mecra olmuştur. 2020 yılında özellikle sabah 09:00 ile akşam 17:00 saatleri arasında sosyal medya kullanımında artış görülmüştür. Tüketicilerin sosyal medya kullanımının artması ile birlikte markaların müşterileri ile futbolcuların, sanatçıların, müzisyenlerin hayranları ile sosyal medya etkileşimlerinde de önemli artışlar meydana gelmiştir. Bu süreçte “yüz yüze” toplantılar için Zoom uygulaması; müzik, fotoğraf ve video paylaşımı için YouTube, TikTok, Instagram ve Facebook gibi uygulamaların kullanımı artış göstermiştir (Teague ve Smith, 2021).

Covid-19 pandemi döneminde evden çıkma yasaklarının uygulanması pek çok konser, sergi, tiyatro gibi organizasyonların iptal edilmesine neden olmuştur. Dolayısıyla pandemi sürecinde eğlence faaliyetlerinin fiziki mekânları dijital ortamlara dönüşmüştür. Sanatçılar bu dönemde Instagram gibi canlı yayın özelliği olan sosyal medya hesapları üzerinden çevrim içi ortamlarda dinleyicilerine akustik performanslar ile konserler vermeye başlamışlardır. Böylelikle konser salonlarındakinden daha fazla kitleye hitap etmeye başlayan sanatçıların karşılaştıkları büyük ilgi neticesinde firmaların sponsorlukları eşliğinde çevrim içi konserlere devam etmişlerdir. Covid-19’dan en çok etkilenen ülkelerden biri olan İtalya’da, ülkesine destek olmak için İtalya’nın Milano kentinde yer alan Duomo Katedrali’nde 25 dakika boyunca YouTube kanalı üzerinden çevrim içi konser düzenleyen İtalyan tenor Andrea Bocelli’yi dünyanın pek çok ülkesinden 25 milyondan fazla kişi seyretme fırsatı bulmuştur (Kaya Deniz, 2020).

Pandemi sürecinde izole bir yaşam sürdüren ve dizi, film içeriklerine olan taleplerini artıran insanlar dijital dünya ile etkileşimlerini artırmışlardır. Dijital platformlar pandemi öncesi döneme göre daha fazla izleyici ve dinleyici ile buluşmuştur. Özellikle dizi, film, belgesel gibi medya hizmeti sağlayan Netflix, BluTV, Disney+ ve Amazon Prime Video gibi uluslararası dijital platformlar bu dönemde üye sayılarını artırmışlardır (Erdem ve Aytakin, 2021). Bunun yanı sıra evde geçirilen vaktin artması ve eğlence sektöründe meydana gelen sert düşüş pandemi döneminde üyelik modeli sağlayan Spotify gibi dijital müzik platformlarına da 2020 yılının mart ve nisan aylarında ilgi artmaya başlamıştır (Birecik TSO, 2021). Bu dönemde kazanılan alışkanlıkların birçoğu hâlâ devam etmektedir.

2.13. Taşımacılık ve Ulaştırma Sektörüne Etkisi

Taşımacılık ve ulaştırma sektörü, uluslararası boyuta sahip bir sektör olmakla birlikte toplumsal, ekonomik ve sosyal açıdan oldukça büyük bir öneme sahiptir. Gerek şehir içinde gerek ülkeler arası bağlantı sağlanarak insan hareketliliğinin kolaylaştırılmasında ve yerleşim alanlarının gelişmesinde ulaştırma sektörü kilit bir role sahiptir (Oral ve Kıpkip, 2019). Bunun yanı sıra ulaştırma ve taşımacılık, salgın hastalıkların yayılmasına önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Tarih boyunca salgınlar incelendiğinde; Yersinia pestis adındaki hayvansal bir bakterinin neden olduğu hıyarıklı (bubonik) vebanın Çin'den Avrupa'ya ticaret ile bulaştığı, 1957 yılında 20 ülkeye yayılan Asya gribinin kara ve deniz yoluyla yayıldığı, 1968 yılındaki Hong Kong grip salgınının hava yolculuğu aracılığı ile yayıldığı ve tüm dünya için büyük bir tehdit ortaya çıkardığı görülmektedir (Shrestha vd., 2020). Bu bağlamda bulaşıcı bir hastalık olan Covid-19 hastalığının yayılmasını önlemek için alınan tedbirlerinden olan sosyal izolasyon ve hareket kısıtlamaları, küresel boyutta ulaşım faaliyetleri üzerinde belirgin bir olumsuz etkiye neden olmuştur. Ulaşım ve seyahat arz ve talebinde meydana gelen yapısal değişiklikler ulaşım sisteminin sürdürülebilirliği üzerinde zorluklar yaratmıştır (Christidis vd., 2021). Salgın hastalıklar insan hareketliliğinin ve sosyal etkileşimin çok fazla olduğu alanlarda daha çabuk yayıldığından otobüs, metro, uçak, tren gibi toplu taşıma araçları ve gar, havaalanı, liman gibi ulaşım merkezleri salgın hastalıkların yayılmasını önlemek için önemli noktalar (Erkek ve Çabuk, 2021). Bu bağlamda pandemi döneminde sosyal mesafe kurallarının uygulanması, maske takma zorunluluğunun getirilmesi, ulaşım araçlarının düzenli aralıkla dezenfekte edilmesi gibi çeşitli önlemler alınmasına rağmen, insanlar toplu taşıma araçlarının kullanımını azaltarak özel araçlarını kullanmayı tercih etmişlerdir (Erbaş, 2020).

Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO)'nün 2020 yılı hava taşımacılığı verilerine göre; dünya genelinde toplam uçuş (yolcu ve kargo) sayısı 2019 yılında yaklaşık 13,48 milyon iken 2020 yılında yaklaşık 5,27 milyona düşerek %60,8 oranında azalmıştır (ICAO DATA, 2020). Pandemi döneminde dünya genelinde uçuşların durdurulması, sınır kapılarının kapatılması sebebiyle kendi içlerine kapanan ülkelerin gıda, enerji kaynakları, tıbbi malzeme, endüstri için gerekli olan hammadde ve nihai ürünler gibi ihtiyaçların karşılanmasında deniz taşımacılığının önemi ortaya çıkmıştır (Kuzu, 2020). Gemilerin karaya en az bağımlı şekilde faaliyet gösteren taşıtlar olması sebebiyle (Marine Deal News, 2020), deniz taşımacılığı sektörü en izole, en güvenilir ve sosyal mesafe kurallarına en çok uyan sektör olmuştur. Ayrıca uluslararası bir sektör olması ve ülkelerin ihtiyaçlarının %87'sinin gemilerle taşındığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda Covid-19 pandemi döneminde ülkelerin ihtiyaçlarının karşılanmasında deniz taşımacılığı en verimli taşımacılık olarak kendini göstermiştir (Ergenç, 2020). Ancak, pandeminin gerektirdiği şartlar bağlamında değerlendirildiğinde gemilerin limana yanaşmaları öncesinde karantina tedbiri kapsamında 14 gün boyunca demirleyerek bekletilmesi nedeniyle yaşanan gecikmeler, liman personel sayısının azaltılması dolayısıyla yükleme ve tahliye işlemlerinin uzaması, seyahat kısıtlamaları dolayısıyla mürettebat değişimlerinde sorunlarla karşılaşılması gibi olumsuzluklar da beraberinde gelmiştir (Kuzu, 2020). Ayrıca fabrikaların ve montaj hatlarının kapanmasının ardından talepte meydana gelen azalmalarla birlikte konteyner taşıyıcılarının ve üreticilerinin deniz ticareti yollarındaki filolarını %30 oranında azaltmalarına neden olmuştur. Bunun yanı sıra özellikle Avrupalı otomobil üreticileri pandemi nedeniyle sekiz kat artış gösteren deniz taşımacılığı fiyatı ile daha önce benzeriyle karşılaşmayan bir fiyat artışı ile uğraşmak zorunda kalmışlardır (Sneci, 2021).

Covid-19 pandemisi demir yolu yük ve yolcu taşımacılığını da olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Covid-19 pandemi döneminde diğer taşıma türlerinde meydana gelen talep azalışı demir yolu taşımacılığında da önemli oranda kendini göstermiştir. 18 Mart 2020'de Avrupa Komisyonu temsilcilerinin ve Avrupa Birliği ülkeleri ulaştırma bakanlarının bir araya gelerek ürün hareketliliği ve demir yolu tedarik zincirinin güvence altına alınması amacıyla imzalanan anlaşmada, üye ülkelerde faaliyet göstermekte olan yük trenleri sayısında artış beklendiği kaydedilerek, Covid-19 pandemisinin demir yolu alt yapı çalışmalarını aksatmaması için gerekli önlemlerin alınması gerekliliği vurgulanmıştır. Covid-19 pandemi döneminde kara yolu taşımacılığının durumu da durum diğer taşımacılık türlerinden farklı olmamıştır. Özellikle yük taşımacılığında uluslararası sınırlarda geçiş uygulamalarına ilave kontrollerin eklenmesi araç kuyruklarında uzamaya, taşımalarda ise gecikmelere neden olmuştur. Söz konusu gecikmeler, navlun fiyatlarının artmasına yol açmıştır (Okumuş, 2020).

2.14. Konut Sektörüne Etkisi

İnsanların barınma gereksinimlerini karşılayan ve genellikle kapalı bir mekân olarak tanımlanan konut, tarih boyunca hava koşullarının etkisinden ve vahşi hayvanlardan korunabilmenin yanı sıra üretim gerçekleştirilebilmek için yaşanılan zamanın koşullarına göre çeşitli biçimlerde kullanılmaktadır. İnsanların barınma ihtiyaçlarını karşılayan konut; ekonomik, siyasi, toplumsal ve kültürel bağlamda doğrudan devletin müdahil olduğu bir konudur. Toplumda konut ihtiyaçlarını karşılayamayan bireylerin olması, toplumun tüm kesimini etkileyen bir sorun teşkil etmekte ve devletin daha etkin konut politikaları geliştirmesini gerektirmektedir (Önver, 2016).

Covid-19 pandemi döneminde olduğu gibi makroekonomik koşullarda meydana gelen hızlı gerilemeler konut piyasasının talep yönünü etkisi altına almaktadır. Pandemi döneminde yetkililerin uyguladıkları evden çıkma yasakları neticesinde emlakçıların faaliyetlerini yerine getirememesinin yanı sıra işsizliğin artması ve insanların gelir seviyelerinin düşmesi, hane halklarının borçlanma kapasitelerinin azalmasına ve dünya genelinde konut sektöründe talebin daralmasına yol açmıştır (Allen-Coghlan ve McQuinn, 2020).

Pandemi döneminde konut fiyatlarında artış meydana gelmiştir. IMF (Uluslararası Para Fonu) tarafından hazırlanan 2020 yılı üçüncü çeyrek verilerine yönelik Konut İzleme Raporu'na göre; IMF'nin Küresel Konut Fiyat Endeksi'ne giren 60'tan daha fazla ülkenin dörtte üçünün 2020 yılında Covid-19 pandemisi dolayısıyla konut fiyatlarında artış meydana gelmiştir. Raporda, konut fiyatlarında bir önceki yılın aynı dönemine göre en çok artışın meydana geldiği ülkelerden Türkiye'nin %13,19'luk artışla birinci sırada, %9,07'lik artışla Lüksemburg'un ise ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Söz konusu araştırma; düşük faiz oranlarının yanı sıra hükümetler tarafından sağlanan destekler, pandemi dolayısıyla pek çok sektörde insanların işlerini evlerine taşıması ve evden çalışma (home office) sistemine geçilmesi, tedarik zincirinde meydana gelen aksaklıklar neticesinde inşaat sürecinde kullanılan çeşitli parça ve girdilerin maliyetlerinin artması gibi faktörlerin konut fiyatlarında artışa katkıda bulunduğunu göstermektedir (IMF, 2021). Covid-19 pandemisinin ilk aylarından itibaren konut fiyatlarında meydana gelen artışla birlikte konut satışlarında meydana gelen azalmalar sektörde ciddi bir daralmaya neden olmuştur (Saralioğlu, 2020).

Sonuç

2019 yılı aralık ayında Çin'de ortaya çıkan ve bulaşıcı bir üst solunum yolu hastalığı olan Covid-19 (koronavirüs) hastalığının dünya geneline yayılması neticesinde, 2020 yılı mart ayında Dünya Sağlık Örgütü tarafından Covid-19 pandemisinin ilan edilmesi, tüm dünyayı bir dönüm noktasına getirmiştir. Covid-19 hastalığının hızla yayılması ile sağlık ve ilaç sektörü ağır bir darbe almıştır. Dünya çapında hasta sayısında ve ölümlerde meydana gelen artış karşısında pek çok ülkede hastane kapasitelerinin yanı sıra tıbbi malzeme

ve ekipmanlar yetersiz kalmış, sağlık personeli ağır çalışma şartlarına maruz kalmıştır. Milyonlarca insanın ölümüne neden olan Covid-19 hastalığının yayılmasının önlenmesi amacıyla tüm dünya ülkeleri belirli düzeylerde önlemler almak zorunda kalmıştır. İlk olarak, insandan insana bulaşan bir hastalık olması sebebiyle insanlar arasında mesafeyi korumak için sosyal mesafe uygulamaları, solunum yolu hastalığı olması sebebiyle de maske takma zorunluluğu ile başlayan uygulamalar hastalığın yayılmasının önlenemez hale gelmesiyle zamanla yerini karantina uygulamalarına, evden çıkma yasaklarına ve en nihayetinde ülke sınırlarının kapatılması tedbirlerine bırakmıştır. Dünya çapında sağlık krizine yol açan Covid-19 pandemisi, salgını hafifletmeye yönelik devreye sokulan kapanma uygulamalarıyla bir ekonomik krize dönüşmeye başlamıştır. Hükümetlerin sokağa çıkma yasakları, karantina uygulamaları gibi tedbirleri neticesinde iş yerleri ve üretim tesisleri kapanmış, küresel ölçekte üretim büyük ölçüde sekteye uğramış ve milyonlarca insan işsiz kalmıştır. İnsanların önceliklerini değiştirmelerine neden olan Covid-19 pandemisi ile insanlar sağlıklarını koruyabilme korkusunun yanı sıra sokağa çıkma yasakları neticesinde evlerinde gerekli tüketim ürünlerini bulundurabilmenin telaşına kapılmışlardır. Marketlerin, alışveriş merkezlerinin kapanması insanları özellikle temel tüketim ürünlerini evlerinde stoklamalarına ve market raflarını boşaltmalarına neden olmuştur. Bu süreçte okulların kapanması ile pek çok ülkede uzaktan eğitime geçilmiş, sistem alt yapısı yetersiz olan ülkelere çocuklar ve gençler eğitim hizmetlerinden verimli bir şekilde faydalanamamışlardır. Otellerin, turistik mekânların kapanması ile insanlar seyahat ve tatil planlarını iptal etmek zorunda kalmışlardır.

Spor salonlarının, alışveriş merkezlerinin, tiyatro ve sinemaların kapanması ile insanlar evlerinde spor yapmaya, film, dizi, müzik ve video hizmeti sunan dijital platformlara üye olmaya, sevdikleri şarkıcı ve sanatçıları sosyal medya uygulamaları ile yakından takip etmeye başlamışlardır. Sanatçılar ise sosyal medya üzerinden yaptıkları canlı yayınlar aracılığı ile konserler düzenlemişler, sevenleri ile etkileşimlerini sosyal medya üzerinden devam ettirmişlerdir. Pandemi döneminde televizyon ve sosyal medyaya ilginin artması reklam sektörünü de etkisi altına almıştır. Her sektörün reklam harcamaları pandemi döneminde farklı düzeyde etkilenmiştir. Pandemi döneminde insanların ilgisinin arttığı eğitim, haber, bilgisayar ve teknoloji gibi alanlarda reklam harcamaları artarken; ilginin azaldığı turizm, bilim, spor gibi alanlarda reklam harcamaları azalmıştır. İnsanların pandemi döneminde evlerinden çıkamamaları, hazır giyim ve tekstil ürünlerine olan taleplerini de olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Covid-19 hastalığının otomotiv sektöründeki temel bileşenlerin tedarikinde kilit bir rolü olan Çin'de ortaya çıkması otomotiv sektöründeki pek çok şirketin üretim tesislerinde belirsiz sürelerle üretimlerini durdurmaları otomotiv sektörünü oldukça derinden yaralamıştır. Ülkelerin her türlü ihtiyaç malzemelerinin küresel boyutta aktarılmasını sağlayan hava ve denizyolu taşımacılığı da pandemi sürecinde ülkelerin hava sahalarını, sınır kapılarını kapatmaları ile ciddi ölçüde zarar görmüştür. Covid-19 pandemisinde iş yerlerinin kapanması sonucu işsizliğin artması, insanların gelir seviyelerinde azalmaya yol açmış ve bu durum konut piyasalarında talebi olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Konut fiyatlarının artmasına karşın talepteki azalma, sektörde daralmaya yol açmıştır. Covid-19 pandemisi beraberinde getirdiği ekonomik belirsizlik ve güvensizlik ortamı finans sektörünü de etkisi altına almıştır. Hisse senedi, tahvil, döviz ve para piyasalarında fiyat dalgalanmalarının meydana gelmesi finansal daralmaları tetiklemiştir.

Covid-19 pandemisi, küreselleşmenin yarattığı birbirine bağımlılık mecburiyetinin en acımasız etkisini göstermişlik düzeyi her ne olursa olsun tüm dünya ülkeleri üzerinde gözler önüne sermiştir. Küresel ölçekte yayılan krizlerden en hafif hasarla kurtulabilmenin yolunun kendine yetebilirlik olduğunu neredeyse tüm sektörleri derinden sarsarak gösteren Covid-19 pandemisi, her sektör için değişen şartlara uyum sağlayabilen esnek politika uygulamalarının önemini ve gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu çalışmada Covid-19 pandemi sürecinin bireylerin, toplumların ve ülkelerin yaşamlarının önemli birer parçası haline gelen sağlık, ilaç, gıda, eğitim, üretim, tüketim, tekstil ve hazır giyim, taşımacılık ve ulaştırma, turizm, finans, otomotiv, konut, reklam ve eğlence sektörleri üzerindeki etkileri kavramsal açıdan ele alınmıştır. Bu çalışmanın kapsamı dışında kalan sektörler ayrıca çalışılabilir.

Kaynakça

- A Day, S. & Aday, M. S. (2020). Impact of Covid-19 on the food supply chain. *Food Quality and Safety*, 4, 167-180.
- Ahmadi, S. E. A. & Abbadı, L. (2020). The impact of Covid-19 on connected and non-connected production lines in the automotive industry. *International Symposium* (November), 1-3.
- Akbal, H. (2020). Covid-19 pandemisinin sağlık tedarik zincirine kamçı etkisi. *Kesit Akademi Dergisi*, 6(25), 181-192.
- Akkartal, G. R. (2022). Covid 19'un küresel tedarik zincirine olan etkisi üzerine bir çalışma. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Dergisi – USBED*, 4(6), 1-10.
- Al Lily, A. E., Ismail, A. F., Abunasser, F. M., & Alqahtani, R. H. A. (2020). Distance education as a response to pandemics: Coronavirus and Arab culture. *Technology in Society*, 63, 1-11. <https://doi.org/10.1016/j.techsoc.2020.101317>
- Allen-Coghlan, M. & McQuinn, K. M. (2020). The potential impact of Covid-19 on the Irish housing sector. *International Journal of Housing Markets and Analysis*, 8, 1-16. <https://doi.org/10.1108/IJHMA-05-2020-0065>
- Altınbilek Yalçınkaya, D. & Sabuncuoğlu İnanç, A. (2021). Covid-19 pandemi döneminde kullanılan reklam çekicilikleri üzerine göstergebilimsel bir inceleme. *Sakarya Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 1, 70-89.
- Amed, I., Berg, A., Balchandani, A., Hedrich, S., Rölkens, F., Young, R. & Jensen, J. E. (2020). The State of Fashion 2020 Coronavirus Update. *Business of Fashion*, 1-24. Erişim Tarihi: 03.12.2023, https://cdn.businessoffashion.com/reports/The_State_of_Fashion_2020_Coronavirus_Update.pdf?int_source=article2&int_medium=download-cta&int_campaign=sof-cv19
- Arabacı, H. ve Yücel, D. (2020). Covid-19 pandemisinin Türk bankacılık sektörü üzerine etkisi. *Social Sciences Research Journal*, 9(3), 196-208.
- Baldwin, R. & Mauro, B.W. (2020). Economics in the Time of Covid-19. A VoxEU.org Book, Centre for Economic Policy Research, ss. 1-31.
- Baldwin, R. & Tomiura, E. (2020). Thinking Ahead About The Trade Impact Of Covid-19, Economics in the Time of Covid-19. A VoxEU.org Book, Centre for Economic Policy Research, ss. 59-71.
- Bendeković, J., Naletina, D. & Nola, I. (2015). Food safety and food quality in the supply chain. *Trade Perspectives*, 151-163.
- Bhuiyan, M. A. H. & Darda, M. A. (2022). The Covid-19 Pandemic and sustainable tourism development. *Nature Environment and Pollution Technology*, 21(4), 1913-1919.
- Birecik TSO (Birecik Ticaret ve Sanayi Odası) (2021). Covid-19 Raporu. Erişim Tarihi: 20.02.2023, <https://www.bireciktso.org.tr/dosya/yukle/2021/04/SON-HALI-COVID-RAPOR.pdf>
- Bouanba, N., Bendou, A. & Barakat, O. (2022). Covid-19 & Supply chain agility: Case of

- Moroccan small & Medium enterprises, 14th International conference of Logistics and Supply Chain Management LOGISTIQUA, 1-6.
- Bouhlal, F. & Sedra, M. B. (2022). The effect of the Covid-19 epidemic on Moroccan sectoral indices: The entropy approach. *Investment Management and Financial Innovations*, 19(4), 232-243. [https://doi.org/10.21511/imfi.19\(4\).2022.19](https://doi.org/10.21511/imfi.19(4).2022.19)
- Cappelli, A. & Cini, E. (2020). Will the Covid-19 pandemic make us reconsider the relevance of short food supply chains and local productions? *Trends in Food Science & Technology*, 99, 566-567.
- Chakraborty, I. & Maity, P. (2020). Covid-19 outbreak: Migration, Effects on Society, Global Environment and Prevention. *Science of the Total Environment*, 728, 1-7.
- Chakraborty, S. & Biswas, M. C. (2020). Impact of Covid-19 on the textile, apparel and fashion manufacturing industry supply chain: Case study on a ready-made garment manufacturing industry. *Journal of Supply Chain Management, Logistic and Procurement*, 3(2), 1-19.
- Christidis, P., Christodoulou, A., Navajas- Cawood, E. & Ciuffo, B. (2021). The post-pandemic recovery of transport activity: Emerging mobility patterns and repercussions on future evolution. *Sustainability*, 13(11). <https://doi.org/10.3390/su131163591-17>
- Cılızoğlu, G. Y., Dondurucu, Z. B. & Çetinkaya, A. (2020). Sosyal pazarlama bağlamında covid-19 salgını sürecinde GSM operatörlerinin Youtube reklamlarının analizi. *International Journal of Cultural and Social Studies*, 6(1), 280-299.
- Ciotti, M., Ciccozzi, M., Terrinoni, A., Jiang, W., Wang, C. & Bernardini, S. (2020). The Covid-19 pandemic. *Critical Reviews in Clinical Laboratory Sciences*, 57(6), 1-24. <https://doi.org/10.1080/10408363.2020.1783198>.
- Çınar, M. & Yalçın, B. (2022). Covid-19 pandemisinin otomotiv sektörü üzerindeki etkisi: Panel veri yaklaşımı. *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 41(1):53-65.
- Çiçek, İ., Tanhan, A., & Tanrıverdi, S. (2020). Covid-19 ve eğitim. *Milli Eğitim Dergisi*, 49(1), 1091-1104.
- Daniel, S. J. (2020). Education and the Covid-19 pandemic. *Prospects*, 49, 91-96. <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09464-3>
- Deloitte (2020). Podcast Series: Impact Of Covid-19 on Global Manufacturing. Erişim Tarihi: 26.02.2023, <https://www.deloitte.com/global/en/issues/resilience/impact-of-covid-19-on-global-manufacturing-podcasts.html>
- Deloitte Türkiye (2020). Küresel Covid-19 Salgınının Türkiye’de Farklı Kategorilere Etkileri. Erişim Tarihi: 02.02.2023, <https://www2.deloitte.com/tr/tr/pages/consulting/articles/kuresel-covid-19-salgininin-turkiyede-farkli-kategorilere-etkileri.html>
- Demirci, A. & Arıkan, Ö. U. (2021). Covid-19 döneminde ilaç deposu yeri seçimi: Mersin örneği. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2), 28-50.
- Diñçer, Ö. & Fidan, Y. (1997). *İşletme Yönetimine Giriş*. 3. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
- Durak, G., Çankaya, S. & İzmirlı, S. (2020). Examining the Turkish universities’ distance

- education systems during the Covid-19 pandemic. Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi (EFMED), 14(1), 787-809.
- Ekonomist (2020). "Hyundai 'Korona' Nedeniyle Kore'deki Üretimine Ara Verdi." Erişim Tarihi: 01.12.2022, <https://www.ekonomist.com.tr/otomotiv/hyundai-korona-nedeniyle-koredeki-uretimine-ara-verdi-8897>
- Erbaş, Ö. (2020). Covid-19 döneminde kent içi toplu ulaşım kullanıcı davranışları: İstanbul örneği. *Journal of Urban Academy*, 13(3), 431-442.
- Erdem, N. & Aytekin, B. A. (2021). Covid-19 pandemisinde izleyici deneyimi: Netflix ekseninde dijital platformlara bakış. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 36, 302-325. <https://doi.org/10.31123/akil.988565>
- Ergenç, C. (2020). 'Uluslararası Kuralları Olan, Uluslararası Stratejik Bir Sektörüz', Erişim Tarihi: 01.03.2023, <https://www.marinedealnews.com/covid-19-ile-birlikte-denizcilik-nereye-evrilecek/>
- Erkek, E. & Çabuk, S. N. (2021). Covid-19 pandemi sürecinde toplu ulaşım sistemlerinin değerlendirilmesi. *GSI Journals Serie B: Advancements in Business and Economics*, 3(2), 17-3.
- Ersoy, H. & Ersoy, S. (2022). Covid-19 pandemisinin sağlık sektörüne etkileri ve yeni trendler. *MAS Journal of Applied Sciences*, 7(4), 827-837.
- Ertaş, M. & Yağcı, K. (2020). Understanding the effects of Covid-19 pandemic on the tourism industry. *Turizm Akademik Dergisi*, 02, 327-338.
- Ethelbhart, D., Yu, G., Razon, L. F. & Tan, R. R. (2020). Can global pharmaceutical supply chains scale up sustainably for the Covid-19 crisis? *Resources, Conservation & Recycling*, 159 (104868), 1-2.
- Fajri, M. Z. N., Muhammad, B. A. A., Umam, K., Putri, L. P. & Ramadhan, M. A. (2022). The effect of Covid-19 and sectoral financing on Islamic bank profitability in Indonesia. *Journal of Islamic Economic Laws*, 5(1), 38-60.
- Fa-Kaji, N. M., Silver, E. R., Hebl, M. R., King, D. D., King, E. B., Corrington, A. & Bilotta, I. (2022). Worrying about finances during Covid-19: Resiliency enhances the effect of worrying on both proactive behavior and stress. *Occupational Health Science*, 7, 1-32. <https://doi.org/10.1007/s41542-022-00130-y>
- Fernandes, N. (2020). Economic effects of coronavirus outbreak (Covid-19) on the world economy. IESE Business School Working Paper. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3557504>
- Higgins-Desbiolles, F. (2020). Socialising tourism for social and ecological justice after Covid-19. *Tourism Geographies*, 22(3), 1-14. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1757748>
- ICAO (International Civil Aviation Organization) (2020). Impacts of COVID-19 Across Industries. Erişim Tarihi: 01.02.2023, <https://www.icao.int/sustainability/Pages/Economic-Impacts-of-COVID-19.aspx>
- ICAO DATA (2020). Operational Impact on Air Transport. Erişim Tarihi: 22.02.2023,

- <https://data.icao.int/COVID-19/>
- IMF (2021). Global Housing Watch. Erişim: 22.02.2023, <https://www.imf.org/>
- Influencer Marketing Hub. (2020). Coronavirus (Covid-19) Marketing & Ad Spend Report. Erişim Tarihi: 02.03.2023, <https://influencermarketinghub.com/coronavirus-marketing-ad-spend-report/>
- Jaafar, M., Abdelaziz, F. B. & Maddah, B. (2021, 30 July). Effect of Covid-19 on supply chain decisions, 2021 1st International Conference On Cyber Management And Engineering (CyMaEn), ss. 1-4. <http://dx.doi.org/10.1109/CyMaEn50288.2021.9497297>
- Karagöz Taşkın, B. (2020). Tedarik zinciri risk ve belirsizlikleri: Koronavirüs pandemisi ve ortamında ilaç sektöründe risk yönetimi ve halkla ilişkiler. İletişim Çalışmaları Dergisi, 17, 107-130.
- Kaya Deniz, A. (2020). Covid-19 salgını sürecinde dijitalleşen eğlence anlayışı: Çevrim içi konserler. Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4(2), 191-206.
- Kotler, P. (2020). The consumer in the age of coronavirus. Journal of Creating Value, 6(1), 12-15.
- Koyuncu, T. & Meçik, O. (2020). Covid-19 pandemisinin Türkiye'de ekonomik büyümeye sektörel ve sektörler arası etkileri. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 18(4), 112-131.
- Kuzu, A. C. (2020). 'Küresel Ekonominin Devamlılığı Denizciliğe Göbekten Bağlıdır'. Erişim Tarihi: 01.03.2023, <https://www.marinedealnews.com/covid-19-ile-birlikte-denizcilik-nereye-evrilecek/>
- Küçüköğlü, S. (2021). Covid-19 pandemi sürecinin küresel ekonomik göstergeleri ve Türkiye'de bankacılık ve finans sektörüne etkileri. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(42), 1269-1291. <http://dx.doi.org/10.46928/iticusbe.870711>
- Marine Deal News (2020). Covid-19 İle Birlikte Denizcilik Nereye Evrilecek? Erişim Tarihi: 01.03.2023, <https://www.marinedealnews.com/covid-19-ile-birlikte-denizcilik-nereye-evrilecek/>
- Mckibbin, W. & Fernando, R. (2020). Global macroeconomic scenarios of the Covid-19 pandemic. Covid Economics, 39(23), 1-58.
- MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) (2020). Türkiye Uzaktan Eğitim İstatistikleriyle Dijital Dünyanın Listelerini Zorladı. Erişim Tarihi: 20.01.2023, <https://www.meb.gov.tr/Turkiye-Uzaktan-Egitim-%C4%B0statistikleriyle-Dijital-Dunyanin-Listelerini-Zorladi/Haber/21158/Tr>
- Nakıboğlu, G. (2020). Covid-19 döneminde küresel tedarik zincirlerinde yaşananlar ve dönüşüm. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(2), 1-16.
- Okumuş, A. (2020). Covid-19'un Ulaştırma ve Lojistik Sektörüne Etkileri. Erişim Tarihi: 05.12.2023, <https://lge.ist/degerlendirme/covid-19un-ulastirma-ve-lojistik-sektorune-etkileri/>
- Oral, C. & Kıpık, E. (2019). Ulaştırma sektörünün önemi üzerine kavramsal bir yaklaşım. Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 58-64.
- Önver, M. Ş. (2016, Nisan). Konut ve Konut Politikası. 1. Baskı, Türkiye IJOPEC Yayınları No:18.

- <https://erciyemedj.com/>
- Padhan, R., & Prabheesh, K. P. (2021). The economics of Covid-19 Pandemic: A survey. *Economic Analysis and Policy*, 70, 220-237.
- Patrinley, J. R., Berkowitz, S. T., Zakria, D., Totten, D.J., Kurtuluş, M. & Drolet, M.C. (2020). Lessons from operations management to combat the Covid-19 pandemic. *Journal of Medical Systems*, 44 (7): 129.
- Pehlivan, M., Kaya, A. & Keleş, S. S. (2021). Covid-19'un makroekonomik etkileri ve seçilmiş ülkelerde Covid-19 döneminde uygulanan maliye ve para politikaları. *Akademik Hassasiyetler*, 17(8), 105-135.
- Pinto, P., Hawaldar, I. T., Kemmunje, G., Rohith, B., Spulbar, C. M., Birau, F. R., & Stanciu, C. (2020). The impact of risk anomalies on the pharmaceutical sector of the Indian stock market: A comparative analysis between pharmaceutical, FMCG and IT companies. *Revista de Chimie*, 71(2), 58-63. <https://doi.org/10.37358/RC.20.2.7892>
- Rahimi, P., Islam, M. S., Duarte, P. M., Tazerji, S. S., Sobur, M. A., Zowalaty, M. E., Ashour, H. M. & Rahma, M. T. (2022). Impact of the Covid-19 pandemic on food production and animal health. *Trends in Food Science & Technology*, 121, 105-113.
- Saran, S. (2020). Challenges and opportunities in the post-Covid-19 world (Chapter 5), *Technology: Digital epiphany? Covid-19 and our tech futures*. World Economic Forum, 24-27.
- Saralioğlu, H. (2020). Covid-19 gölgesinde Türkiye'de konut satışları üzerine bir değerlendirme. *Düşünce Dünyasında Türkiz*, 11(55), 63-79.
- Shrestha, N., Shad, M. Y., Ulvi, O., Khan, M. H., Karamehic-Muratovic, A., Nguyen, U. D. T., Baghbazadeh, M., Wardrup, R., Aghamohammadi, N., Cervantes, D., Nahiduzzaman, K. M., Zaki, R. A. & Haque, U. (2020). The impact of Covid-19 on globalization. *One Health*, 11, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.onehlt.2020.100180>
- Sneci (2021). Covid-19: Its impact on the automotive supply chain and lessons learned. Erişim Tarihi: 27.02.2023, <https://www.sneci.com/blog/covid-19-its-impact-on-the-automotive-supply-chain-and-lessons-learned/>
- Soğancılar, N. Dereli, Z. & Sağlam Arı, G. (2022). Covid-19 salgınında gıda güvencesi: Gıda tedarik zincirlerine bağlı etkiler. *Alanya Akademik Bakış*, 6(2), 2333-2349.
- Sun, J., Sarfraz, M., Khawaja, K. F., Ozturk, İ. & Raza, M. A. (2022). The perils of the pandemic for the tourism and hospitality industries: Envisaging the combined effect of Covid-19 fear and job insecurity on employees' job performance in Pakistan. *Psychology Research and Behavior Management*, 15, 1325-1346.
- Şen, M. (2021). Covid-19 Pandemi Döneminde Tekstil Firmalarının Pazarlama Faaliyetleri Üzerine Bir Araştırma. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Mersin Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- T.C. Sağlık Bakanlığı (2020). Covid-19 Nedir? Erişim Tarihi: 10.03.023, <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html>
- Taştekin, A. (2021). İstanbul'da hazır giyim ihracatına yönelik üretim yapan işletmelerin Covid-19 pandemisi nedeniyle ortaya çıkan üretim ve tedarik sorunlarının

- incelenmesi. *International Journal of Social Science*, 5(23), 116-138. <https://doi.org/10.52096/usbd.5.23.5.7>
- Taylor, C. R. (2020). Advertising and Covid-19. *International Journal Of Advertising*, 39(5), 587-589.
- Teague, M. L. & Smith, A. B. (2021). Keeping America singing: Key entertainment and music industry themes during and post-pandemic. *MEIEA Journal*. 21(1), 13-44. <https://doi.org/10.25101/21.1>
- The Guardian (2020). Bangladesh Garment Factories Reopen Despite Coronavirus Threat To Workers. Erişim Tarihi: 01.12.2023, <https://www.theguardian.com/global-development/2020/may/11/bangladesh-garment-factories-reopen-despite-coronavirus-threat-to-workers>
- Torun Kayabaşı, E. (2020). Covid-19'un tarımsal üretime etkisi. *Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 38-45.
- TURSAB (Türkiye Seyahat Acentaları Birliği) (2020). Covid-19 Sürecinde Türkiye ve Dünya Turizmi Değerlendirmesi. Erişim Tarihi: 16.02.2023, <https://www.tursab.org.tr/assets/assets/uploads/arastirmalar/covid-19-surecinde-turkiye-ve-dunya-turizmi.pdf>
- UNIDO (United Nations Industrial Development Organization) (2020). World Manufacturing Production: Statistics for Quarter II 2020. Erişim Tarihi: 04.02.2023, https://www.unido.org/sites/default/files/files/2020-09/World_manufacturing_production_2020_Q2.pdf
- UNWTO (World Tourism Organization) (2020) International Tourism and Covid-19. Erişim Tarihi: 01.02.2023, <https://www.unwto.org/tourism-data/international-tourism-and-covid-19>
- WEF (The World Economic Forum) (2020), "The Impact of COVID-19 on the Future of Advanced Manufacturing and Production Insights from the World Economic Forum's Global Network of Advanced Manufacturing Hubs". Erişim Tarihi: 05.02.2023, https://www3.weforum.org/docs/WEF_AMHUB_Insight_Paper_2020.pdf
- WHO (World Health Organization) (2020). Coronavirus Disease (COVID-19). Erişim Tarihi: 01.02.2023, https://www.who.int/health-topics/coronavirus#tab=tab_1
- Wu, J., Cai, W., Watkins, D. & Glanz, J. (2020). How The Virus Got Out. Erişim Tarihi: 03.02.2023, <https://www.nytimes.com/interactive/2020/03/22/world/coronavirus-spread.html>
- Yenigün, H. (2020). Covid-19 sektörü nasıl etkiledi? Sektörel etkiler, önlemler ve öneriler. "Otomotiv Sanayi Dönüşümün Öncülerinden Olacak", TOSB Otomotiv Yan Sanayi İhtisas Organize Sanayi Bölgesi Dergisi, 7(30), 1-72.
- Zeren, D. & Boynıkısa, M. (2020). Covid-19 sürecinde beşeri ilaç sektörünün sektör yöneticilerinin perspektifinden değerlendirilmesi ve pandemi sonrasına yönelik projeksiyonlar. *Journal of Management Theory and Practices Research*, 1(1), 26-44.
- Zhao, Y. (2020). Covid-19 as a catalyst for educational change. *Prospects*, 49, 29-33. <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09477-y>
- Zülfikar, H., & Özmen, S. (2020). Covid-19 pandemisi sürecinde Ramazan Bayramı'nın

- bireylerde yarattığı tüketim algısı ve davranışları. *Intermedia International e-Journal*, 7(13), 547-558.
- Zwanka, R. J. & Buff, C. (2021). Covid-19 generation: A conceptual framework of the consumer behavioral shifts to be caused by the Covid-19 Pandemic. *Journal Of International Consumer Marketing*, 33(1), 58-67.
- Yıldırım, H. E. & Erdinç A. (2019), Endeks Etkisi: Getiri Oranlarının Endeks Değişimlerine Olan Reaksiyonunun Borsa İstanbul'da Analizi, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 75, No.4, ss. 1347 – 1382.
- Bailey, E.E. & Baumol J.W. (1984), *Deregulation and the Theory of Contestable Markets*, *Yale Journal On Regulation*(1), Ss.111 – 137.
- Bekçioğlu, S., Öztürk, M. & Kaderli, Y. (2004), Kurulan İşbirliklerinin İMKB' ye Kayıtlı İzocam, Çelebi ve Netaş Firmalarının Hisse Senetleri Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi: Bir Olay Etüdü Denemesi, *MUFAD Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 21, ss. 43-48.
- Berk, N. (2005). *Finansal Yönetim*. İstanbul. Türkmen Kitapevi.
- Bayazıtlı, E., Kaderli, Y. & Eymen Gürel (2008), Kar Payı Dağıtım Duyurularının Firmaların Hisse Senedi Getirilerine Etkisi: İMKB' ye Kayıtlı Taş Toprağa Dayalı Sanayide Faaliyet Gösteren Bazı Firmalar Üzerinde Bir Olay Etüdü Çalışması, *Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi*, Sayı 26, ss. 1-16.
- Bostancı, F. (2003), *Davranışçı Finans*. İstanbul: Sermaye Piyasası Kurulu Denetleme Dairesi.
- Campbell, J. Y., Lo, A. W., & Mackinlay, A. C. (1997), *The Econometrics of Financial Markets*. New Jersey, Princeton University Press.
- Chi, L. C., & Tang, T. C. (2007). Impact of Reorganization Announcements on Distressed-stock returns, *Economic Modelling*, 24(5), ss.749-767.
- Çermikli, H. (2002). *Piyasa Gücü ve Firma Davranışları*, Atlas Yayın Dağıtım, Ankara.
- Decamps, J.P. & Lovo, S. (2002), *Risk Aversion and Herd Behavior in Financial Markets*. Erişim Tarihi: 15 Nisan 2021. <http://Ssrn.Com/Abstract=301962>
- Değer, A., & Ertan, Y. (2008), Yatırım Fonu Seçim Kararlarında Çerçeveleme Etkisi, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, ss.174-184.
- Dobbins, R., Witt, S., & Fielding, J. (1994), *Portfolio Theory and Investment Management*. Oxford. England.
- Döm, S. (2003), *Yatırımcı Psikolojisi*. İstanbul, Değişim Yayınları.
- Eken, M. H. (2002), *Temel Yatırım Analizi ve Hisse Senedi Değerleme Yöntemleri*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Ders Notları.
- Fama, E. F. (1970), *Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work*, *The Journal of Finance*, 383-417.
- Günel, M. (2006), *Para Banka ve Finansal Sistem*, Ankara, Yeni Dönem.
- Hull, J. C. (2002), *Options, Futures, & Other Derivatives*, New Jersey, Prentice Hall.
- Jain, P. C. (1987), The Effect on Stock Price of Inclusion in or Exclusion from the S&P 500, *Financial Analysts Journal*, 43 (1), ss.58-65.
- Jones, E., Danbolt, J., & Hirst, I. (2004), Company Investment Announcements and the Market Value of the Firm, *The European Journal of Finance*, 10(5), ss.437-452.
- Kaderli, Y. (2007), Yapılan İhracat Bağlantılarının İlgili Firmaların Hisse Senedi Getirileri

- Üzerindeki Etkisinin Olay Etüdü ile İncelenmesi: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'ndaki Bazı Firmalar Üzerine Bir Uygulama, Muhasebe ve Finansman Dergisi, S.36, ss 144-154.
- Kaderli, Y. & Demir, S. (2009), Yatırım Kararı Duyurularının Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkisinin Ölçülmesi: Olay Etüdü Yöntemi, SMMM Mali Çözüm Dergisi, Sayı 91, ss. 45–65.
- Kahneman, D. & Tversky, A. (1974), Judgement under Uncertainty: Heuristics and Biases, *Science*, Vol. 185, No: 4157, ss. 1124-1131,
- Kandır, S. Y. & Soner Y. (2012), Kurumlar Vergisi Oranındaki Değişikliğin Hisse Senti Getirileri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi, *Maliye Dergisi*, Sayı 163, ss. 170-186.
- Karan, M. B. (2013), Yatırım Analizi ve Portföy Yönetim, 4. Baskı, Gazi Kitapevi, Ankara.
- Kiyılar, M. (1997), Etkin Pazar Kuramı ve Etkin Pazar Kuramının İMKB'de İrdelenmesi– Test Edilmesi, İstanbul, Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları.
- Konak, F. & Özkahveci, E. (2021), İslami Finans Perspektifinin Finansal Piyasalara Etkisi: Katılım 50 Endeksi Üzerine Bir Uygulama, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, ss.217-239.
- Markowitz, H. (1952), The utility of wealth, *Journal of political Economy*, 60(2), ss.151-158.
- Mutan, Oya C. & Topcu, A. (2009), Türkiye Hisse Senedi Piyasasının 1990–2009 Tarihleri Arasında Yaşanan Beklenmedik Olaylara Tepkisi, SPK Araştırma Raporu, Ankara.
- Özçam, F. (1996), Teknik Analiz ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası, Sermaye Piyasası Kurulu, 115-116.
- Parasız, İ. & Yıldırım, K. (1994), Uluslararası Finansman ve Teori Uygulaması. Bursa, Ezgi Kitapevi Yayınları.
- Rabin, M. (1998), Psychology and Economics, *Journal of Economic Literature*, Vol. 36i, No. 1
- Ross, S. A., Westerfield, R. W., & Jaffe, J. F. (2002), *Corporate Finance*, Newyork, Mcgraw Hill. Inc.
- Sakarya, Ş. (2009), İmkb Kurumsal Yönetim Endeksi Kapsamındaki Şirketlerin Kurumsal Yönetim Derecelendirme Notu ve Hisse Senedi Göstergeleri Arasındaki İlişkinin Olay Çalışması (Event Study) Yöntemi ile Analizi, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 7, Sayı 13, ss. 147–162.
- Shah, S.Z.Ali., Hasan M. & Muhammad S. A. (2007), Impact of Macroeconomic Announcement on the Stock Prices: An Empirical Study on the Pakistani Stock Market, *The Business Review*, Cambridge, Vol. 9, No. 1, December.
- Sharpe, W. F. (1963), A Simplified Model for Portfolio Analysis. *Management Science*, 9(2), ss.277-293.
- Taner, B. & Akkaya, C. (2009), Sermaye Piyasası Faaliyet Alanı ve Menkul Kıymetler, Ankara, 2009.
- Thaler, R. (1980), Toward A Positive Theory of Consumer Choice, *Journal of Economic Behavior and Organization* 1.
- Tong, L. (2010), Event Study Analysis of Share Price and Stock Market Index Data, Department

of Computing Science and Mathematics, University of Stirling.

Tufan, E. (2008), Davranışsal Finans, Ankara, İmaj Yayıncılık.

Turan, Ş. (2010), Davranışsal Finans Perspektifinden Döviz Piyasasında Etkin Piyasalar Hipotezinin Test Edilmesi, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2010.